

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SAVUNMACI REALİZM ANLAYIŞI VE ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK*

Doğacan BAŞARAN**

Öz

Atatürk dönemi Türk Dış Politikası, Türkiye'nin ve komşularının egemen politik varlığını sürdürebilmesi amacıyla, batılı emperyalist devletleri bölge sorunlarından uzak tutma hassasiyeti çerçevesinde şekillenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye, batıda Balkan Antantı ve doğuda Sadabat Paktı gibi, bölge devletlerini bir araya getiren ittifaklara öncülük etmiştir. Sadabat Paktı ve Balkan Antantı'yla başlayan ve emperyalistleri bölge sorunlarından uzak tutma hassasiyeti çerçevesinde şekillenen politika, “Yurtta Barış, Cihanda Barış” söylemine dayanan barışçıl dış politika imajının da etkisiyle, Türkiye'nin hem Balkanlarda hem de Ortadoğu'da öne çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca gerek Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın emperyalist batılı devletlerin kaybettiği ilk ulusal kurtuluş mücadelesi olması, gerekse de baticılık yapmadan ve sömürgeleşmeden batılılaşan Türk modernleşmesinin yarattığı etki, Türkiye'nin bölgesel yönelimlerinin küresel bir karşılık görmesine yol açmıştır. Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı takip eden yıllar, Atatürk'ün “mazlum milletler” olarak ifade ettiği coğrafyanın bağımsızlık mücadelelerine tanıklık etmiştir. Bu anlamda Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, “Üçüncü Dünyacılık” olarak literatüre geçen ideolojik yönelimin de işaret fişeği olma özelliğini barındırmaktadır. Bu çalışmada da Atatürk dönemi Türk Dış Politikası, klasik bir tarih okumasının ötesine taşınarak Atatürkçü yönelimlerin gördüğü bölgesel ve küresel karşılık bağlamında kuramsal bir çerçevede ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üçüncü Dünyacılık, Türk Modeli, Savunmacı Realizm, Güç Dengesi, Emperyalizm.

Jel Kodu: B27

* Bu makale, Karadeniz Teknik Üniversitesi I.Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi'nde sunulan “Küreselleşme-Bölgeselleşme İlişkisi Bağlamında Bir Hegemonya İnşası Denemesi: Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” başlıklı bildiriden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, basarandogacan@gmail.com

Makale gönderim tarihi: 01.01.2020

Makale kabul tarihi: 10.02.2020

Defancive Realism in Turkish Foreign Policy in the Ataturk's Period and Third Worldism

Abstract

The Turkish Foreign Policy of the Ataturk's period was shaped within the framework of the sensitivity to keep western imperialist states away from regional problems in order for Turkey and its neighbours to maintain their sovereign political presence. Turkey, in line with this purpose, pioneered alliances that brought to get her the states of theregion, like The Balkan Pact in West and theTreaty of Saadabad in east. The policy that started with the treaty of Saadabad and the Balkan Pact and shaped by the sensitivity of keeping imperialists out of the problems of the region, also enabled Turkey to be prominent as a hegemonicactor in both the Balkans and the Middle East based on the discourse of "Peace at Home, Peace in the World". Furthermore, both the fact that The Turkish War of Independence was the first national liberation struggle lost by the imperialist western states and the effect created by Turkish modernization without westernization and colonization, led Turkey to receive a global response to the experiment of regional orientation. The years following the Turkish War of Independence witnessed the independence struggles of the geography that Atatürk expressed as "oppressednations". In this sense, the Turkish War of Independence holds the attribution of being the signal flare of the ideological orientation known as the 'Third-worldism' in litterateur. In this study, Turkish foreign policy during Ataturk's period is also moved beyond a classical historical reading and discussed in a hypothetical framework within the context of regional and global reaction observed by Kemalist tendencies.

Keywords: Third Worldism, Turkish Model, Defancive Realism, Balance of Power, Imperialism.

Jel Code: B27

Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplinin en önemli kavramlarından birinin güç olduğu ifade edilebilir. Nitekim devletlerin sürekli olarak güçlenmeye çalıştıkları ve güçlerini azami seviyeye ulaştırmaları durumunda da diğer aktörlerin dış politika eğilimlerini şekillendirmeye yönelindikleri görülmektedir. Buna ek olarak devletler, kapasiteleriyle doğru orantılı olarak başka ülkelerin topraklarını da tehdit edebilmektedir. Bu nedenle de tehdit algılayan ülkeler bir araya gelerek güç dengesi oluşturma ihtiyacı duyarlar.

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği döneminde Türk dış politikasında oluşturulan paktlar ve kullanılan söylemler incelendiğinde de Türkiye'nin kendi ulusal güvenliğini tesis etmek amacıyla ittifak ilişkileri geliştirdiği görülmektedir. Nitekim hem Balkan Antantı hem de Sadabat Paktı, İtalyan saldırganlığı karşısında bölgesel güvenliğin temin edilmesini amaçlayan ittifaklar olarak ortaya çıkmıştır. Yani bu dönemde Türkiye, ulusal güvenliğini bölgesel güvenlik ortamının oluşturulması aracılığıyla sağlamaya çalışmıştır. Buna ek olarak Atatürk döneminde Türkiye'nin dış politikasında antiemperyalist söylemler sıklıkla kullanılmış ve böylece Ankara, farklı ittifaklar oluşturmaya da çalışmış ya da en azından buna zemin hazırlamıştır. Üstelik Türkiye'nin gerek Ulusal Kurtuluş Savaşı gerekse de modernleşme süreci, üçüncü dünya halkları olarak ifade edilen mazlum milletler üzerinde etki yaratmış (Karagöz, 2009: 71) ve bu devletlerin Türk Modeli'ne sempatiyle bakmasını sağlamıştır. Bu nedenle de Atatürk'ün ölümünden daha sonra bile olsa, Asya ve Afrika ülkelerinde gelişen üçüncü dünyacı reflekslerin öncülünün Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Türk modernleşmesi; yani Kemalizm olduğu ifade edilebilir.

Bu makalede de Atatürk döneminde Türkiye'nin dış politikası ve bu dış politika anlayışının üçüncü dünyacılık fikrine olan etkisi incelenmektedir. Bu kapsamda çalışmanın hipotezi, Atatürk döneminde Türkiye'nin önceliğinin ittifaklar oluşturmak suretiyle ülkenin güvenliğinin sağlanması olduğu; ancak bu yönde geliştirilen ittifak ilişkilerinin, kullanılan antiemperyalist söylemlerin, başarıyla neticelenen Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk modernleşmesinin üçüncü dünya ülkelerindeki bağımsızlık refleksini olumlu yönde etkilediğidir. Makalede ortaya konulan hipotezin araştırılması esnasında literatür taramasına ağırlık verilmiş ve Türkçe ile İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu makalenin ilk bölümünü kuramsal çerçeve oluşturmakta ve savunmacı realizm teorisine değinilmektedir. Makalenin ikinci bölümünde ise Atatürk

döneminde ülkenin güvenliğinin sağlanması amacıyla tesis edilen ittifaklar incelenmektedir. Son olarak makalenin üçüncü bölümünde ise Atatürk döneminde Türkiye'nin gerçekleştirdiği ilerlemelerin mazlum milletlere olan etkisi ele alınmaktadır.

1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi: Savunmacı Realizm

Devletler arası ilişkileri şekillendiren başlıca unsurlardan biri olan güç kavramı, en basit anlamda bir aktörün diğer aktörler üzerinde yarattığı etkiyi ifade etmektedir. Bu etki çerçevesinde güçlü olan aktörlerin diğer devletlerin dış politika yönelimlerini şekillendirme eğilimi taşıdıkları bilinmektedir. Daha da önemlisi gücünü azami düzeye ulaştıran aktörlerin yayılcı emperyal eğilimler sergilediği de görülmektedir. Söz konusu eğilimler, bazen devletlerin toprak bütünlüğünü hedef alabildiği gibi, bazen de egemen politik varlıklarını tehdit edebilmektedir. Bu nedenle de devletler, güç dengesi sistemi oluşturmaya çaba harcarlar. Bu noktada Uluslararası İlişkiler disiplininde güç merkezli yaklaşımları ele alan başlıca teorinin realizm olduğu ifade edilebilir.

Devletlerin özü itibarıyla kötü olduğunu ve bu nedenle de çıkar peşinde koştuklarını, yani amaçlarına yalnızca güç aracılığıyla ulaşabileceklerini savunan realizme göre, (Morgenthau, 1948: 13) devletlerarası ilişkilerde kalıcı bir barış düzeninin tesis edilmesi mümkün değildir. (Schuett, 2010: 5) Realistler, uluslararası ilişkilerin temel birimi olarak devletleri kabul ederken; sistem olgusunu göz ardı etmişler ve bu nedenle de eleştirilmişlerdir. Zaten bu yüzden de realizme yönelen eleştiriler neticesinde neorealist kuram ortaya çıkmıştır. Devletleri uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak gören neorealistlerin realizme kattığı en mühim yenilik, “sistem” olgusunun göz önünde bulundurulmasıdır. Zira bu yaklaşıma göre, devletlerin davranışları, uluslararası sistemin yapısından etkilenmektedir. (Waltz, 2008: 5) Başlıca temsilcileri Kenneth Waltz, Robert Gilpin, John Mearsheimer ve Stephen Walt gibi isimler olan neorealizm, sistem olgusunun yanı sıra karşılıklı bağımlılık ilişkilerini ve bu ilişkilerin ekonomik boyutunu dikkate alan bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu makalede dikkat çekilen ve Atatürk döneminde Türkiye'nin dış politika stratejilerine yön verdiği belirtilen savunmacı realizm anlayışı da neorealist kuram içerisinde ortaya çıkmıştır.

Savunmacı realizm anlayışının başlıca temsilcisi Walt'tur. Ayrıca Walt'un da çalışmalarında savunmacı realizme atıfta bulunduğu bilinmektedir. Walt'un öncülük ettiği

yaklaşımına göre devletler, kendilerine yönelecek saldırıları savunma kapasiteleri doğrultusunda bertaraf edebilirler. Bu noktada güç dengesi sistemi de savunma ihtiyacı çerçevesinde ifade edilmektedir. Zira savunmacı realizm anlayışında güç dengesi sistemi, algılanan tehdidin dengelenmesi amacıyla yapılan ittifaklar aracılığıyla inşa edilmektedir.

Atatürk döneminde Türk dış politikasında hayata geçirilen ittifak ilişkileri de realist bir savunma anlayışına işaret etmektedir. Zira bahse konu olan dönem, Avrupa başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde faşizan eğilimlerin yükselişe geçtiği bir süreç olarak gelişmiştir. Bu nedenle de güçlü olan devletlerin diğer ülkelere yönelik tehditler oluşturduğu görülmüştür. Bu kapsamda Türkiye de tesis ettiği ittifak ilişkileri vesilesiyle hem doğuda hem de batıda paktlar oluşturmaya ve kendi sınırlarının güvenliğini temin etmeye çalışmıştır. Ayrıca bahsi geçen süreçte Türkiye, emperyalist devletleri bölgesindeki gelişmelerden uzak tutmak hassasiyetiyle antiemperyalist söylemleri de etkin bir şekilde kullanmış ve emperyalist saldırganlığa karşı mazlum milletlerle dayanışma içerisinde olmaya çalışmıştır.

2. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Emperyalist Saldırganlık Karşısında Algılanan Tehdidin Dengelenmesi Arayışı

Atatürk dönemi Türk dış politikasında uygulanan ve bu dönemde “*Yurtta Barış, Dünyada Barış*” sloganında vücut bulan barışçıl dış politika stratejisi ve uygulamaları, hem bağımsızlığını kazanan yeni Türk devletinin iç siyasetinde ulus inşası sürecinin bir parçası olarak birlik oluşturmayı, hem de dış politikada saygın ve sözüne güvenilir bir devlet imajı yaratılmasını sağlamıştır. (Talas, 2004; 339) Dolayısıyla Atatürk’ün dış politika anlayışı; öteki uluslara saygı, antiemperyalizm, mazlum milletler dayanışması ve barışçıl dış politika ilkeleri üzerine oturmuştur. (Doster, 2004; 19) Türkiye’nin yakaladığı bu sözüne güvenilir, tutarlı ve savaşı zaruri olmadıkça cinayet olarak gören barışçı ülke imajı, komşularının da Türkiye’ye güvenerek olumlu bir izlenimle bakmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak bölge barışının tesisinde Türkiye’nin inisiyatif almasına diğer bölge devletleri rıza göstermiş ve Türkiye’nin hem batısında hem de doğusunda geliştirdiği ittifaklar aracılığıyla inşa ettiği güvenlik paktları, bölge devletlerinin onayını alarak kurumsallaşmıştır.

2.1. Balkan Antantı

Dünya siyasetinde yaşanan pek çok gelişme, dünya zamanının dayattıklarıyla uyumlu olarak

konjonktürel biçimde gelişen olayların ilgili ülkelere yansımaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti (MC) düzeninde, sömürge paylaşımından rahatsız olan; yani küresel pastadan aldığı paydan memnun olmayan devletler, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devletleri, hızla ulusal hırslara bağlı olarak faşizmin yükseldiği ülkelere dönüşmüşlerdir. İtalya'da Benito Mussolini'nin ve Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelmesi ve hatta Japonya'nın saldırgan bir Japon ırkçılığına yönelmesi, dünya konjonktüründeki gelişmelerin faşizan eğilimleri yükseltmesi durumunun bir sonucudur. Özellikle de İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesi ve saldırgan yayılcı politikaları benimsemesi ve bunun bir neticesi olarak İtalya'nın Akdeniz üzerinde iddialarda bulunması, Türkiye ve Yunanistan gibi, henüz Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında karşı karşıya gelmiş iki Akdeniz ülkesini tedirgin ederek ulusal güvenliklerini koruma arzusuyla birlikte hareket edip ittifak yapmaya yöneltmiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki iyi ilişkilerin başlangıcı veya bir başka deyişle, en azından çözülemeyen meselelerin dondurularak buzdolabına kaldırılması, 1928 yılında Elefterios Venizelos'un Yunanistan'da göreve gelmesiyle başlamıştır. (Keyvan, 2012: 25) Hatta bu yakınlaşmanın etkisiyle Venizelos, Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne de aday göstermiştir. (Kışlalı, 2001: 45) Bu durum, İtalyan tehdidi karşısında Balkanlarda bir güvenlik ittifakı tesis edilmesi arayışını da başlatmıştır. (Erol-Ozan, 2011: 28) Teorik anlamda söz konusu arayış, algılanan tehdidin dengelenmesi ihtiyacının yarattığı güç dengesi durumu olması nedeniyle Walt tarafından tanımlanan "savunmacı realizm" (Walt, 1998) kuramına uygun bir örnektir.

Balkanlar genel anlamda Türkiye'nin kuzey sınırlarının ötesinden itibaren Avrupa'ya doğru uzanarak Tuna ve Sava nehirleri ile sınırlanan, doğusunda Karadeniz ve Rusya Federasyonu'nun, batısında ise Adriyatik Denizi'nin yer aldığı coğrafi bölgedir. (Kodaman-Birsel, 2014; 49) Balkan coğrafyasının büyük stratejik öneminin yanı sıra, Atatürk için duygusal bir anlam ifade ettiği de unutulmamalıdır. Zira Atatürk, Selanik'te doğup büyümiş, çocukluğunu, gençliğini ve subaylığının en güzel yıllarını Balkan coğrafyasında geçirmiştir. (Ertem, 2010; 4) Bu nedenle de Balkanlarda siyasi istikrarın ve kalıcı bir barış düzeninin kurulması konusunda, Atatürk'ün duygusal bir hassasiyet taşıdığı öne sürülebilir.

Atatürk'ün Balkan coğrafyasında bir stratejik ittifak oluşturmaya öncülük veren politikasındaki temel amacı, İtalyan saldırganlığı karşısında, bölgede bir savunma hattının oluşturulması ve Bulgaristan'ın olası taarruzunun önlenmesiydi. (Sarıkoynlu Değerli, 2006;

255) Bu nedenle de Balkanlarda bir işbirliğinin tesis edilmesi fikri, ilk kez Türk diplomasi yetkilileri tarafından ortaya atılmıştır. 1926 yılında, Romanya'nın başkenti Bükreş'teki Türk Elçiliği'nde görev yapan Ragıp Baydur, dönemin Romanya Dışişleri Bakanı I. G. Duca'ya altı Balkan devletini içeren bir Balkan Paketi'nin oluşturulmasını teklif etmiştir. Bahsi geçen öneriyi takip eden yıl, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, "Balkanlar Balkan halklarına aittir." sloganından hareketle bir Balkan ittifakının oluşturulması; yani bir güvenlik paktının kurulması fikrini savunmuştur. 1928 yılında Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos da Türkiye'nin Balkanlardaki işbirliğine yönelik yapıcı önerilerine oldukça sıcak bakmıştır. (Ertem, 2010; 15)

Balkanlarda barış ve huzurun tesis edilmesi amacıyla Türkiye'nin öncülüğünde başlatılan ittifak arayışları, 9 Şubat 1934 tarihinde Yugoslavya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'nin imzalarıyla Balkan Antantı'nı ortaya çıkarmıştır. Oluşturulan pakt, her ne kadar bölge ülkelerinin iktisadi ve kültürel ilişkilerinin geliştirilmesini içeren amaçlar taşıyorsa da paktın kurulmasındaki başlıca hedef, bölge ülkelerinin siyasi sınırlarının ve egemenlik hakların korunması olmuştur. (Bilgiç, 2015; 19) Bu bağlamda paktın bölge sınırlarında gerçekleştirilmesi, muhtemel revizyonist girişimlere karşı, somut bir duruş ortaya koyması nedeniyle Türk dış politikasının temel özelliklerinden biri olarak kabul edilen dış politikada statükoculuk ilkesiyle de örtüşmektedir.

2.2. Sadabat Paketi

Atatürk dönemi Türk dış politikasında, Türkiye karşıtı bir uluslararası bloğun oluşturulması riskini önlemek amacıyla yalnızca Balkan devletleriyle değil; aynı zamanda Türkiye'nin doğusundaki devletlerle ittifak arayışları oluşmuştur. (Duran-Karaca, 2011; 206) Bu anlamda Sadabat Paketi, Türkiye'nin egemen politik varlığını sürdürebilmesi için öncülük ettiği bir stratejik arayış olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu pakt, bölge ülkelerinin kendi aralarındaki dayanışmayı arttırmak suretiyle batılı emperyalist devletleri bölge sorunlarının dışında tutabileceğini ve böylelikle bölge barışının tesis edebileceğini göstermiştir. (Bayraktar, Çevrimiçi-2017; 674-675) Türkiye'yi böyle bir barış düzeninin tesisine yönelik arayışlara iten başlıca husus ise İtalya'nın Asya ve Afrika üzerindeki yayılmacı emelleridir. Zira İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, bölgesel bir güvenlik paketi arayışını da hızlandırmıştır. (Tuncer, 2008; 154) İran'ın başkenti olan Tahran'da, Şahlık Sarayı olarak

bilinen Sadabat Sarayı'nda imzalandığı için "Sadabat Paktı" adıyla anılan antlaşma, 25 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe girmiştir.(Doğan, 2006: 102)

Bölge barışını tesis etmek amacıyla oluşturulan Sadabat Paktı; İran, Irak ve Afganistan'ın kendi aralarındaki tarihsel meselelerin aşılmasına öncülük etmiş ve böylece emperyalizmin temel stratejisi olan "böl-çatıştır-yönet" politikasının uygulanarak bölge halklarının birbirine karşı kışkırtılmasını önlemiştir.(Bayraktar, Çevrimiçi-2017: 675) Bunun yanı sıra Sadabat Paktı, her ne kadar realist bir güvenlik anlayışının ürünü olsa da Ortadoğu'dan Orta Asya'ya kadar etkileri uzanan milliyetçi ve devrimci bir ideolojinin yayılmasına da olanak sağlamıştır. (Bayraktar; 2012: 100) Bu anlamda Atatürk'ün Sadabat Paktı'na büyük önem atfettiği öne sürülebilir. Çünkü Atatürk, uzun vadede mazlum milletler olarak tanımladığı üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanacaklarını düşünmüş ve bunun hem ulusal hem de uluslararası güvenliğe katkı sağlayacağını öngörmüştür. Bu nedenle de Sadabat Paktı vesilesiyle Türkiye, antiemperyalist söylemleri dış politikada oluşturduğu ittifaklara hizmet eden mühim bir araç olarak kullanmıştır.

Görüldüğü üzere, Atatürk'ün önce Türkiye'nin yakın çevresinde ve sonra da uzak çevresinde yer alan mazlum milletlerle temasa geçmek istediği aşıkardır. Zaten Atatürk'ün bu amacının bir yansıması olarak bölge ülkelerinin Türk modernleşmesini ve Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı örnek aldıkları ve benzer modernleşme yöntemlerini kendi ülkelerinde uygulamaya çalıştıkları bilinmektedir. (Bayraktar, 2012: 110)

Yaşanan gelişmelere Türkiye açısından bakıldığında ise emperyalist devletlerin saldırgan ve yayılmacı siyasetine karşı, Türkiye'nin Sadabat Paktı vesilesiyle kendi ayakları üzerinde duran milli dış politika anlayışını ortaya koyduğu söylenebilir. (Hasar, 2012; 89-90)

Sadabat Paktı Antlaşması'nı ve Atatürk dönemi Türk dış politikasını yorumlayan dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras şunları söylemiştir: (Aras, 2010; 194)

"Gerek Balkan Antlaşması ve gerek Sadabat Antlaşması'nın devamlılığını sağlamak için bu antlaşmalara iştirak eden devletlerle sıkı teması korumak, onlarla meşgul olmak ve dış politikamızın devamında her iki antlaşmanın bütün üyeleri arasında konuşmaları ihmal etmemek gerekiyordu. Bu çalışma kolay bir iş değildi, fakat barış için de, memleketimizin yakın ikbali için de zahmete değirdi."

Kısacası Türkiye, kendi sınırlarının güvenliğinin bölgenin güvenliğinden geçtiğini düşünmüş ve bu amaç doğrultusunda diplomatik çabalarda bulunmuştur. Üstelik söz konusu çabalar,

yalnızca bölge halklarında değil; bölge dışında yer alan mazlum milletlerde de karşılık bulmuştur.

3. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Uygulanan Stratejinin Mazlum Milletler Üzerindeki Etkisi

Atatürk döneminde Türkiye'nin oluşturulan ittifaklar aracılığıyla realist güvenlik anlayışı çerçevesinde statükocu bir siyaset izlediğini dile getirmek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu dönemde uygulanan siyaset, antiemperyalist söylemler vesilesiyle mazlum milletlerin de sempatisini kazanmıştır. Atatürk'ün ittifaklar oluşturma stratejisi kapsamında mazlum milletlere verdiği önemi şu sözlerinde görmek mümkündür:(Doğan, 2006: 97)

“Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Şu anda günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Bu milletler, bütün güçlülere, bütün engellere rağmen mânileri yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerini milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir âhenk ve işbirliği çağı alacaktır.”

Atatürk dönemi Türk dış politikasında oluşturulan ittifakların ve antiemperyalist söylemlerin yansımalarını ortaya koymak amacıyla alıntılıdığımız Atatürk'ün bu sözleri, bir anlamda literatüre “üçüncü dünyacılık” olarak giren ve mazlum milletlerde gelişen ulusal kurtuluşçu hareketlerin manifestosu olarak yorumlanabilir. Çünkü sömürge altındaki üçüncü dünya uluslarının İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını kazanmaları, mevzubahis savaşın doğrudan bir sonucu değildir. Bir anlamda sömürülen mazlum uluslardaki milli uyanış hareketlerinin tarihsel kökeni, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'na dayanmaktadır. Bu nedenle de Asya ve Afrika milletçiliğinin niteliği, 20.yüzyıl Avrupası'ndaki muhafazakâr-gerici nitelikten çok daha farklı olarak, Avrupa'daki milliyetçiliğin motive ettiği sömürgeciliğe karşı verilen mücadele neticesinde gelişmiş devrimci bir tepkiden beslenmektedir.(Erman,2014; 53) Sosyalist bir damarı da bulunan bu hareketlerin arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. (Altun, 2004: 562) Bu anlamda antiemperyalist ve devrimci nitelik taşıyan üçüncü dünya milliyetçiliklerin, ilerici bir özellik barındırdığını

ifade etmek gerekir.

Üçüncü Dünya halklarında gelişen milliyetçilikleri yorumlayan Antonio Negri ve Michael Hardt ikilisi şu tespitte bulunmuştur: (Hardt-Negri, 2012; 122)

“Bağımlı ülkelerdeki ulusçuluğun ilerici doğası son derece müphem olan başlıca iki işlevle tanımlanır. En önemlisi, ulus daha güçlü ulusların dışsal ekonomik, politik ve ideolojik kuvvetlerin tahakkümü karşısında bir savunma hattı olarak hizmet gördüğü oranda ilerici görünür. Bağımlı ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, aslında hâkim kuvvetin kontrolünün dışına çıkma hakkıdır. Böylelikle anti-kolonyal mücadeleler ulus kavramını işgalci düşmanı yenmek ve püskürtmek için bir silah olarak kullanmışlardır; aynı şekilde anti-emperyalist politikalar da yabancı sermayenin büyük gücü karşısında ulusal duvarlar dikmiştir. Ulus kavramı, tahakküm altındaki nüfusu ve kültürü aşağı gören hâkim söylemi etkisiz hale getirmekte bir ideolojik silah işlevi görmüştür; ulus olma iddiası halkın asaletini olumlama, bağımsızlık ve eşitlik taleplerini meşru kılmıştır. Bu durumların her birinde, ulus, tam da güçlü dış kuvvetler karşısında sağlam bir savunma hattı olması anlamında ilericidir.”

Atatürk liderliğinde başarıya ulaştırılan Türk ulusal Kurtuluş Savaşı, antiemperyalist bir nitelik taşıyan ulusçuluğun ilerici olduğunu ortaya koymuş ve Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla birlikte Türk modernleşmesi, küresel bir karşılık bulmuştur. Bu karşılığın izlerini çeşitli mazlum toplumlarda görmek mümkündür. Çünkü Anadolu'nun işgal altında bulunduğu dönem, aynı zamanda Müslüman coğrafyaların da emperyalizmin baskısı altında olduğu bir dünya zamanına tekabül etmektedir.

Bahse konu olan dönemde Mısır, Tunus, Fas, Cezayir, Hindistan, Suriye ve Irak halkları kendilerine önderlik edecek bir hareket arayışı içerisindeydiler. Hatta bu dönemde emperyalizme karşı ortak bir cephenin oluşturulması da mazlum milletlerin temel talebi olarak öne çıkmıştır. (Doster, 2004; 253) Nitekim Atatürk'ün mazlum milletler, ezilen dünya ve Asyalılık vurgusu, Doğu toplumlarında Türk Devrimi'ne olan sempatinin yükselişe geçmesini sağlamıştır. (Doster, 2005; 255) Bu kapsamda Atatürk de Müslüman toplumlara olan ilgisini şu sözlerle ifade etmiştir: (Aydemir, 1969: 319)

“Bu bir halk hareketidir. İslam âleminin yardımına da dayanıyoruz. Türklerin son Müslüman millet olarak müstakil olacakları gibi, diğer yerlerdeki Müslümanlar da, düşmanlarımıza karşı mücadele edeceklerdir.”

Atatürk'ün dış politika vizyonunun mazlum milletler üzerindeki etkisini, Afganistan'da Afgan milliyetçiliğinin öncülerinden olarak kabul edilen Mahmut Tarzi ve Tarzi'nin damadı olan Amanullah Han'ın üzerinde görmek mümkündür. İngiltere karşıtı yazıların yer aldığı *Sirac-ül Ahbar* gazetesini çıkartan Tarzi, Afganistan'ın dış politika zemininde tam bağımsız bir ülke statüsüne kavuşmasını savunmuş ve bunun için etkin bir şekilde mücadele etmiştir. Dahası Tarzi, iç politikada da Türkiye'yi örnek alan reformların yapılması gerektiğini dile getirmiştir. (Erman, 2014; 153) Bu noktada Tarzi'nin görüşlerinin de tıpkı Atatürk'ün uygulamaları gibi, erken dönem üçüncü dünyacı görüşler olarak nitelendirilmesi mümkündür. (Ruttig, 2011: 2) Tarzi'nin damadı olan Afganistan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti üzerinden Afgan modernleşmesini yorumlayan Hindistan'ın önemli liderlerinden JavaharlalNehru, şunları söylemiştir:

“Hiç kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa Amanullah'ın idealindeki kişiydi. Afganlara ceket, pantolon ve şapka giydirmek, sakallarını tıraş ettirmek gibi birçok konuda ondan kopya çekmeye çalıştı.” (Akalin, Çevrimiçi-2019)

Nehru'ya göre, Tarzi'nin görüşleri ve Amanullah Han'ın uyguladığı reformlar, Türk modernleşmesinin Afganistan'daki yansımasıdır. Ayrıca Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkenin Afganistan olması da oldukça önemlidir. Benzer bir şekilde Hindistanlı Müslümanlar da mevzubahis dönemde Ankara'da temsilcilik açmışlardır. Dolayısıyla bahsi geçen zaman diliminde Atatürk ve Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, hızla doğu toplumları için bir rol modele dönüşmüştür. (Doster, 2004; 256) Bu etkiyi dönemin İran Şahı, Rıza Pehlevi'nin üzerinde de görmek mümkündür. (Hazır, 2015: 6) Pehlevi'nin başlangıçta, Atatürk'le çok sıkı bir dostluk kurduğu ve Türkiye'nin seküler yapısını örnek alarak İran'ı batılılaştırmaya çalıştığı bilinmektedir. (Kırılmaz-Erol, 2018: 15) Ancak Türkiye'nin demokratik atılımlarını örnek almayarak kişisel bekasını düşünüp monarşide ısrar etmesi, (Doğan, 2014; 23) 1930-40'lı yılların konjonktürünün de etkisiyle birlikte, Şah rejiminin aryan ırk saplantısına ve Fars milliyetçiliğini öne çıkaran saldırgan bir faşizme sürüklenmesine sebep olmuştur.

Atatürkçü eğilimler taşıyan ulusal kurtuluşçu hareketlerin bir başka örneği olarak Mısır siyasi tarihinde çok önemli bir iz bırakmış olan ve Bağlantısızlar Hareketi'nin en mühim liderlerinden biri olarak tanınan Cemal Abdulnasır incelenebilir. Atatürk'le ilgili çeşitli dokümanları Mısır'a getiren Nasır'ın Atatürk'ünyaptıklarından etkilendiği iddia edilebilir. (Çeçen, 2000: 198-199) Ayrıca Nasır liderliğinde gerçekleştirilen Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi girişimi deulusal kurtuluşçuluk olarak tanımlayabileceğimiz ideolojinin Mısır'a yansımalarının en somut örneğidir. (Berger, 2008:16) Diğer taraftan Kemalist etkinin çeşitli ülkelerde karşılık bulduğu örnekler, Tunus'ta Habib Burgiba örneğiyle de çoğaltılabilir.

Burgiba, ülkesinin Fransızlardan bağımsızlığını kazanması ve bağımsızlık sonrasında İslami yönetimin terk edilmesi hususunda açık bir biçimde Türk modernleşmesini örnek almıştır. Burgiba, bu duruma ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

“Mustafa Kemal'in kişiliği, halk kitlelerinin ayaklanması ve halk mücadelelerinin gelişmesi konusunun öncüsü olmuştur. Bu mücadeleler onun ölümünden sonra genişlemiş, pek çok üçüncü dünya ülkesini esaretten kurtarmıştır.” (El-Benghazi, 2008: 84)

Yine Kemalist modelin Tunus üzerindeki etkisini, Tunus Başbakanlarından H. Noira'nın “Bağımsızlık için savaşırken, yalnız Türklerin değil, bütün İslâm ülkelerinin örnek mücahidi Mustafa Kemal'den ders aldık.” sözlerini alıntılıyarak ifade edebiliriz. (El-Benghazi, 2008: 84) Atatürk'ün yarattığı bu etkiyi, Hindistan'da da görmek mümkündür. Nehru, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasındaki duygularını şöyle ifade etmiştir: (Akalin, Çevrimiçi-2019)

“Mustafa Kemal'in Yunanlılara karşı kazandığı büyük mücadeleyi, yaklaşık on bir yıl önce, duyduğumuz zaman ne kadar çok sevindiğimizi çok iyi hatırlıyorum. Ağustos 1922'de Afyonkarahisar'da kazandığı ve ardından Yunan ordusunu İzmir'de denize döktüğü savaşı kastediyorum. Birçoğumuz Lucknow Bölge hapishanesindeydik ve Türklerin zaferi için hapishane barakamızı sağdan soldan bulabildiğimiz şeylerle süslemiş, dahası o akşamı, cılız biçimde bile olsa, ışıktandırmaya çalışmıştık.”

Benzer ve çok bilinen bir diğer örnek de Hindistan denildiğinde akla gelen en önemli politik figür olan MahatmaGandhi'yle çoğaltılabilir. İngilizlere karşı mücadele etmiş olan Gandhi, Türklerin İngilizleri yenmesinden çok etkilendiğini “Mustafa Kemal, İngilizleri yenene kadar Tanrı'yı İngiliz zannederdim.” cümlesiyle dile getirmiştir.

Yukarıda çeşitli alıntılara başvurarak Atatürk önderliğinde başarıya ulaşan Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve Kurtuluş Savaşı'ndaki zaferi takip eden yıllarda gerçekleştirilen devrimlerin, dünyanın diğer mazlum ulusları nezdinde yarattığı etkiyi aktarmaya çalıştık. Anlaşılacağı üzere, Atatürk döneminde uygulanan politikalar, dış politikada yaratılan ittifakların da eklenmesiyle birlikte, Türk Modeli olarak da adlandırılabilen olan ulusal kurtuluşçuluğun bölgesel ve evrensel düzeyde emperyalizm karşıtı bir model olarak ortaya çıkmasını sağlamış ve bir anlamda Kemalizm, ideolojik olarak üçüncü dünyacılığın önsözü olmuştur. Zira üçüncü dünya ülkeleri, her türlü hegemonyayı reddederek ulusal kurtuluş refleksiyle bağımsızlıklarını kazanmışlardır. (Atagenç, 2012: 37) En basit anlamda üçüncü dünyacılık, sömürge dünyasında gelişen anti-kolonyal hareketleri ifade etmektedir. (Sajed, 2019: 246) Üçüncü dünyacılık meselesini Barış Doster şöyle dile getirmektedir:(Doster, Çevrimiçi-2017: 264)

“Bugün “Üçüncü Dünya” adıyla anılan devletlerin büyük çoğunluğunu Asya ve Afrika ülkeleri oluşturur ve bu ülkelerin hemen hepsi son yarım yüzyıl içinde bağımsızlığa, özgürlüğe kavuşmuştur. Atatürk döneminde bu ülkeler Batı emperyalizminin boyunduruğu altında bulunuyor ve Atatürk bunları “mazlum milletler” diye anıyordu. Dünün “mazlum milletleri” bugünün “Üçüncü dünyasıdır.”

Neticede, Atatürk'ün liderliğinde gerçekleştirilen Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, hayata geçirilen Türk Devrimleri ve bu süreçte uygulanan Türk dış politikası, antiemperyalist bir model ortaya koymuştur. Bu antiemperyalist model, ulusal ve bölgesel etkiyi aşarak dünyanın çeşitli coğrafyalarında kabul görmüş ve her ulusun kendi bağımsızlığını kazanması esasına dayanan iktisadi anlamda sol eğilimli ama enternasyonalistlikten ziyade; millici bir politik konumla karşılık bulmuştur.

Sonuç

Atatürk dönemi Türk dış politikası üzerine yapılan incelemelerde, Türkiye'nin başta İtalya'nın Akdeniz ve Ortadoğu'daki saldırganlığı olmak üzere, emperyalizmle birlikte yükselen faşizan eğilimler karşısında, politik varlığını korumak amacıyla bölgesel anlamda statükocu nitelik taşıyan ittifaklara öncülük ettiği belirtilebilir. Bu tespit doğru olmakla birlikte, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Türk modernleşmesi ile birlikte düşünüldüğünde

eksik kalmaktadır. Zira Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, bütün mazlum milletlerin arzusu yönünde, emperyalizmin küresel lideri İngiltere'nin ve İngiltere'nin bölgesel çapası olarak tanımlanabilecek olan Yunanistan'ın kaybetmesiyle sonuçlanmış ve ulusal kurtuluşçuluk milli bir refleks haline dönüşerek mazlum milletler üzerinde karşılık bulmuştur.

Söz konusu mazlum milletler, yalnızca Türk ulusal kurtuluşçuluğunu örnek almakla kalmamış; aynı zamanda kendi modernleşme süreçlerinde yaptıkları reformlarda da Türk modernleşmesinden esinlenmişlerdir. Zira Atatürk'ün en büyük başarısı Türkiye'yi ulusal bir devlet olarak kurması olmuş (Berkes, 2014: 77) ve rejim değişikliği yoluyla kurulan Cumhuriyet aracılığıyla yürütülen modernleşme süreci, mazlum milletlerin ilgisini çekmiştir. Bu nedenle de Atatürk dönemi Türk dış politikasında gösterilen emperyalistleri bölge sorunlarının dışında tutma hassasiyeti, anti-emperyalist ittifaklar zincirinin oluşturulması anlamını taşımakta ve emperyalizm karşıtı bir arayışı temsil etmektedir. Bu bağlamda Atatürk dönemi Türk dış politikasında uygulanan stratejik yönelimler, Sadabat Paktı ve Balkan Antantı sınırlarını aşarak mazlum milletler üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Çünkü Kemalist etki, her ne kadar Atatürk'ün ölümünden sonra bile olsa, Tunus, Fas, Cezayir, Irak, İran, Hindistan, Afganistan ve Pakistan gibi pek çok ülkede karşılık bulmuştur. Bundan dolayı Kemalizm, üçüncü dünyacılığın önsözü olma niteliğine haizdir. Bununla birlikte Türk Modeli'nin iktisadi bir yöntem ortaya koyamaması ise hem özeldir Türkiye'de hem de genelde tüm üçüncü dünya uluslarında kalıcı bir ideolojik kurumsallaşma başarısının elde edilmesinin önündeki temel engel olmuştur. Benzer bir biçimde üçüncü dünyacı ideolojik yönelimin yansıması olarak ilerleyen yıllarda ortaya çıkan Bağlantısızlar Hareketi de aynı eksikliği yaşayarak ekonomik bir model ortaya koyamamış ve bundan ötürü hem organizasyon hem de organizasyona öncülük eden devletler hedefledikleri başarıyı gösterememiştir.

Kaynaklar

- Akalin, C. “Kemal Atatürk’le Gandhi’nin Işığında Türkiye-Hindistan İlişkileri”,https://www.academia.edu/26689018/Kemal_Atat%C3%BCrkle_Gandinin_I%C5%9F%C4%B1nC4%9F%C4%B1nda, E.T. 16.06.2019.
- Aras, T. R. (2010),*Atatürk’ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Altun, F.(2004), “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1), s. 551-575.
- Atagenc, Ö. (2012), “Yön Dergisi’nde Anti-Emperyalist Söylem ve Orta Doğu”, *Mülkiye Dergisi*, 36(3), s. 33-59.
- Avcioğlu, D. (2016), *Türkiye’nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, Kırmızı Kedi Yayınları: İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1969), *Tek Adam: Mustafa Kemal*, Cilt III, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Bayraktar, B. “Atatürk’ün Ortadoğu Politikası”, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BAYRAKTAR-Bayram-ATAT%C3%9CRK%E2%80%99%C3%9CN-ORTA-DO%C4%9EU-POL%C4%B0T%C4%B0KASI.pdf>, s.674-675, E.T. 16.06.2019.
- Bayraktar, M. (2012), *Atatürk Dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Sadabat Paktı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Berger, Mark T. (2004), “Afterthe Third World? History, DestinyandtheFate of Third Worldism”, *Third World Quarterly*, 25(1) s. 9-39.
- Berkes, N. (2014), *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Bilgiç, B. (2015), “Atatürk Dönemi’nde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 91, s.1-29.
- Çeçen, A. (2000), “Arap Dünyasında Nasır Önderliği”, *Avrasya Dosyası*,6(1), s.186- 200.
- Doğan, H. (2014), “İran Siyasi Tarihi”, der. SoyalpTamçelik, *İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri*, Gazi Kitabevi: Ankara.
- Doğan, T. (2006), *Sadabat Paktı Işığında Atatürk’ün Ortadoğu Politikasının İncelenmesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Doster, B. (2004), *Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler*, 19 Mayıs Kitaplığı: İstanbul.
- Doster, B., “Atatürk ve Türk Devrimi’nin Asya ve Afrika’daki Etkileri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DOSTER-Bar%C4%B1nC5%9F-ATAT%C3%9CRK-VE-T%C3%9CRK-DEVIR%C4%B0M%C4%B0%E2%80%99N%C4%B0N-ASYA-VE-AFR%C4%B0KA%E2%80%99DAK%C4%B0-ETK%C4%B0LER%C4%B0.pdf>, s.624, E.T.: 01.10.2019.

- Duran, H.-Karaca, A. (2011), “Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(3), s.203-216.
- El- Benghazi, A. (2008), *Atatürk ve Atatürk Devrimlerinin Kuzey Afrika Fikir ve Sanat Hayatına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Erman, K. (2014), *Türk Milli Mücadelesinin Gizli Cephesi Afganistan*, Gece Kitaplığı Yayınevi: Ankara.
- Erol, M. S.-OZAN, E. (2011), “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, 4(8), s. 13-38.
- Ertem, B. (2010), “Atatürk’ün Balkan Politikası ve Atatürk Döneminde Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 21, s.1-24
- Hardt, M.-Negri, A. (2012), *İmparatorluk*, Abdullah Yılmaz(çev.), Ayrıncı Yayınları: İstanbul.
- Hasar, V. (2012), *Türkiye’nin Barışçı Dış Politikası Çerçevesinde Sadabat Paktı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Hazir, A. (2015), “Comparing Turkey and Iran in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review”, *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 2(1), 2015, s. 1-30.
- Karagöz, B. (2009), “Devrimci Cumhuriyet’in Muhafazakâr Yeni Adamı: İsmail Hakkı Baltacıoğlu”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, 25, s. 71-112.
- Keyvan, Ö. Z. (2012), “Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Türkleri Sorunu”, *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(4), s. 20-31.
- Kirilmaz, A-EROL, M. S. (2018), “İran Diasporasında Kadın Üzerine Bir Okuma”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 14-43.
- Kışlalı, A. T. (2001), *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yayınevi: Ankara.
- Kodaman, T.-BİRSEL, H. (2014), “21.Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakışla İncelenmesi ve Türkiye’ye Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), s.49-64.
- Morgenthau, H. (1948), *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knoff Publishing: New York.
- Okur, M. A. (2012), *Emperyalizm, Hegemonya ve İmparatorluk*, Ötüken Yayınları: İstanbul.
- Ruttig, T. (2011), “Afghanistan’s Early Reformists”, *Afghanistan Analysts Network*, https://www.afghanistan-analysts.org/wp-content/uploads/2014/04/20110428TRuttig-Tarzis_Ideas-final.pdf, E. T. 30.12.2019.
- Sarikoyunlu Değerli, E. (2006), “Atatürk Dönemi Türk-Yunan İlişkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, s.239-262.
- Sajed, A. (2019), “Re-remembering Third Worldism: An Affirmative Critique of National Liberation in Algeria”, *Middle East Critique*, 28(3), s. 243-260.

Schuett, R. (2010), *Political Realism, Freud, and Human Nature in International Relations: The Resurrection of the Realist Man*, Palgrave Macmillian: New York.

Steger, M. B. (2013), *Küreselleşme*, Abdullah Ersoy(çev.), Dost Kitabevi:Ankara.

Talas, M. (2004), “Örnek Bir Dış Siyaset Modeli Olarak Atatürk’ün “Yurtta Barış Dünyada Barış” Politikası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, s.339-354.

Tuncer, H. (2008), *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları: İstanbul.

Walt, S. M. (1998), “International Relations: One World, ManyTheories”, *ForeignPolicy*, 110, s. 29-46.

Waltz, K. (2008), “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler*, 5(17), s. 2-44.

Yazgan, Ş. (2009), *Sistem ve Kriz: “Sistemsel Kriz” ve Uluslararası Sistemin Yeniden Kurgulanması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.